

Хэлцийн онцлог шинжийг мэдэх



-



Яарсан ч явган бүү суу

Ядсан (ядарсан) ч ташуур бүү тул

Монголчууд явган суухыг нохой суудал хэмээн цээрлэнэ. Нохой суудлаар суух нь хүн атал нохой адил “нохой явган, гахай нүцгэн болох” гэсэн ёр цөв гэж үзнэ. Ер нь таагүй зүйлийг хэлэхдээ: “нохой зан”, “муу нохойн гэдсэнд шар тос тогтохгүй”, “нохойн толгойг шороон дээр тавьсан ч шороон дээр унах”, “нохой гахайдаа хүрэх” зэргээр нохойтой зүйрлэдэг. Гагцхүү тэнгэр болоочийг нутаглуулах газар шинжихдээ нохой явган суудлаар хагас сууж, хардаг байснаас ийнхүү цээрлүүлжээ.

Ташуур тулах гэдэг нь унаанаасаа салж явгарч, ташуураа таягчлан тулах гэсэн санаа юм. Монголчууд эр хүн хөдөө хээр мориноосоо салах хийморь золбоонд муу хэмээн үл таашаана. Адаглаад эмээлтэй морь ижилдээ ирвэл сүргээ үргээн жигшээх, зэл авхуулан туйлуулах сүргийн буян хишигт цөвтэй, намар цаг бол үргээж хайлуулах гээд үүдэх уршиг олон. Ийнхүү явгарахын ёр бэлгэ гэхийн зэрэгцээ “модоо барих”- гуйлгачлахын ёр гэж цээрлэнэ.

(Монгол хэлний хэвшмэл хэлцийн толь, 76-р тал)

Хэлцийн утга



нохой суудал **явган суух**

нохой явган, гахай нүцгэн болох **юу ч үгүй хоосон**

нохой зан **зальтай , хэлсэн ярьсандаа байдаггүй муу зан**

муу нохойн гэдсэнд шар тос тогтохгүй **муу юманд сайн юм үл тохирох**

нохойн толгойг шороон дээр тавьсан ч шороон дээр унах – **муу юмыг дээш татавч доошоо**

нохой гахайдаа хүрэх- **хоёр хүн хоорондоо эвдрэлцэж, муу муухайгаа дуудалцах**

тэнгэр болооч - **нас барсан хүн**

ташуур тулах – **унаасаа салж явгарах**

модоо барих – **ядуурах , хоосрох**

Хэлцийн онцлог шинж



Тухайн хэлээр хэлэлцэгч ард түмний үндэсний онцлог, ахуйн амьдралтай гүн холбоотой байдаг учир утга нь тэр бүр тодорхой, ойлгогдохгүй байж болно. Хэлцийг бүрдүүлж байгаа үгс утга хэрэглээний талаас нэг цогц болж, **уран дүрслэлээр бүтсэн** байдаг нь түүний чухал шинж юм. Жишээ нь: “хорголоо тоолсон”, “шар нар бор хоногийг өнгөрөөх”, “хаврын тэнгэр шиг”, “тэмээ ямаа хоёр шиг”, “усны дусал мэт”

Онцлог шинж :

- ✓ Хоёр ба түүнээс дээш үг нийлж бүтсэн байна
- ✓ Уран дүрслэлээр бүтэх тул утга шилжсэн байна.
- ✓ Бүрэлдэхүүн дэх үгсийг өөр үгээр сольж болохооргүй хэвшсэн байна.
- ✓ Бүрэлдэхүүнд байгаа үг, өгүүлбэр нь утгын хувьд эсрэг, эсвэл ойролцоо байж болно.
Жишээ нь:

Хүний эрээн дотроо
Могойн эрээн гаднаа

Хүний хүү зорьсондоо хүрнэ
Хүлэг морь харайсандаа хүрнэ

Хэлц

1. Гол утга санаа

2. Анх юунаас
үүдсэн

3. Уран дүрслэл

Хэлцийн утга санааг тайлбарлах алхам



Алхам 1.

Уг хэлцээр илэрхийлдэг гол санааг мэдэх, утга бүрхэг бол бусдаас асуух, хэлцийн тайлбар толь бичгээс харах

Нохой явган, гахай нүцгэн

Нохой хамартаа хүрэхээр усч

Тайлбар нь: Юу ч үгүй хоосон болох, ядуурах

Тайлбар нь: Цагаа тулахаар чадахгүй зүйлээ ч хийх

Алхам 2.

Тухайн хэлцийн гол санаа нь ямар нэг үйл явдал, бодит байдлаас үүссэн байдаг тул анх юунаас болж хэлэлцэх болсон шалтгааныг эрж сурвалжлах. Жишээ нь: Аман зохиолоос, тайлбар толиос, ахмад хүнээс, бэлгэдэл зүй, цээрлэх ёсны тайлбар толь, бүтээлээс, зан үйлийн тайлбар толь, хэлцийн тайлбар толь гэх мэт.

Үлгэрлэвэл:

Нохой явган гахай нүцгэн

Нохой хамартаа хүрэхээр усч

Анх юунаас үүдсэн:

Нүүдэлчин монголчуудын ахуй соёлтой холбоотой. Нүүж суухад нохой явган дагадаг бол харин гахай бараг үсгүй байдгаас адилтгаж, зүйрлэж хэлэлцэж заншсан.

Ямар ч нохой хэчнээн их ус, ширүүн голыг түвэггүй сэлээд гарах чадвартай байдгаас адилтгаж, зүйрлэж хэлэлцэж заншсан.



Алхам 3.

Гол ба үүсгэл санааг мэдсэнээр дүрслэх ур маягийг тайлбарлахад хялбар болно.

Нохой явган, гахай нүцгэн	Нохой хамартаа хүрэхээр усч
Уран дүрслэл :	
Унах унаагүй хүнийг нохойтой, өмсөх хувцасгүй хүнийг гахайтай адилтгасан.	Нохойн усанд сайн сэлдэг төрмөл байдлыг аливаа ажлыг цагаа тулахаар ямар нэг аргаар хийж гүйцэтгэх хүний зан байдалтай адилтгасан.

Алхам 4.

Тайлбарлаж буй хэлцийн ойролцоо ба эсрэг утгатайг нь түүвэрлэн цуглуулж, тохирох үлгэр, домог зэргээр дэлгэрүүлэх

Нохой явган, гахай нүцгэн	Нохой хамартаа хүрэхээр усч
Ойролцоо утгат хэлц:	
“модоо барьсан”, “чаа гэх ямаагүй, чуу гэх морьгүй”, “хөл дүүжлэх унаагүй”	“хийх хүн арга хайна, хийхгүй хүн шалтаг хайна”, “эвлэвэл бүтнэ, ховловол гутна” гэх мэт

2 хэлц сонгон дүрслэлийг тайлбарлаарай.



Хэлц	Уран дүрслэл	Гол санаа
Нохойн суудал	Хүний явган хагас суухыг нохойны суухтай адилтгасан	Явган суух
Ташуур тулах	Ядуурах , хоосрох, ядрахтай адилтгасан.	Унаанаасаа салж явгарах

Хэлц

Гар

гар газар, хөл
хөсөр, гар татуу,
гар бариад бугуй
барих, гараа
гаргах, хоёр
гартай, гарын
үзүүрээр хийх,
нэг гараараа
нөгөө гараа
барих, урт
гартай

Өр

Өр нимгэн, өр
зөөлөн, өр
өвдөх, өр шир
нэхэх,
өрөвдөхөд өр
өшиглөх, өр
зүрхээ чагнах,
өртэй хүн
өөдлөхгүй, өттэй
мал таргалахгүй

Ам

Амандаа ус
балгасан мэт,
амаа үдүүлсэн юм
шиг, ам нь ардаа
гарсан юм шиг,
амаа барих, ам
хэлээ билүүдэх,
амны гарз, ам
хэлээ ололцохгүй,
амны хишигтэй

Толгой

Хөл толгой нь
мэдэгдэхгүй,
толгой мэдэх,
толгой цусдах,
толгой даах, том
толгойтой, толгой
цохих, өөрийн
толгойгүй, хар
толгойдoo
гомдох

Хэлц

Нүд

Нүд алдах,
нүдний гэм, нүд
нь орой дээрээ
гарах, нүднээс
далдуур, нүд
хариулах, нүдээ
олох, нүдээ
хөхөртөл, нүд
үзүүрлэх, нүд
халтирах , нүд
хөмсөг болсон

Хөл

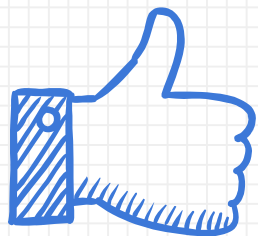
Хөл хорих,
хөлсөх, хөл
мэдэн явах,
хөлийн газар,
хөлд нь суух,
хөлийн дүн, хөл
газар хүрэхгүй

Сана

Цагаан санаатай,
санааны мухарт
хадгалах, санаан
зоргоор, хар
санах, санаа
алдах, санаа нь
гүйцэгдэхгүй,
санаанаас
гарахгүй

Мэд

Мэдэхгүй мянган
үгийн таглаа,
мэдлэгт оройгүй,
мэдсэн мэдээгүй
хоёрын дунд, жор
мэдэхгүй эмчээс
зовлог үзсэн,
чавганц дээр,
мэднэ мэднэ гэж
мэлхий алж
ганзагалах



Баярлалаа